

KS. JERZY ADAMCZYK

Wyższe Seminarium Duchowne w Radomiu

POCHÓWEK CIAŁ I PRZECHOWYWANIE PROCHÓW WIERNYCH ZMARŁYCH ASPEKT KANONICZNO-LITURGICZNY

Słowa kluczowe: ciało, kremacja, pochówek, prochy, cmentarz

1. Wstęp. 2. Pochówek zwłok w ziemi jako zwyczajna i podstawowa forma chrześcijańskiego pogrzebu. 3. Kremacja jako dopuszczalny sposób chowania ciał wiernych zmarłych. 4. Miejsce pochówku ciał i przechowywania prochów wiernych zmarłych. 5. Wnioski

1. WSTĘP

Do końca XVIII w. w świecie chrześcijańskim zwyczajną formą było grzebanie ciał zmarłych w ziemi. Dopiero od Rewolucji Francuskiej, a następnie pod koniec XIX w., pod wpływem masonerii i religii wschodnich, zaczęły powstawać w Europie Towarzystwa Kremacji mające na celu promowanie palenia zmarłych. Uzasadniano to racjami ekonomicznymi, higienicznymi i ekologicznymi. Popierając kremację, masoneria równocześnie atakowała Kościół, podważając katolickie prawdy wiary (szczególnie zmartwychwstania ciał)¹.

W dzisiejszej rzeczywistości prawodawstwo świeckie nie tylko dopuszcza, ale nawet daje pierwszeństwo paleniu ciał zmarłych i składanie ich prochów w urnach (w tzw. kolumbarium) lub zakopywanie w ziemi na cmentarzach, często bez nagrobków. Cmentarze takie przypominają dobrze utrzymane trawniki (np. w USA). Zupełnie

¹ Po pierwszych nieudanych próbach „uzyskania” zmartwychwstania ciała poprzez reanimację zwłok, podjętych w czasie Rewolucji Francuskiej (1796), to właśnie stowarzyszenia masońskie pod koniec XIX w., zaprzeczając takiej możliwości, zaczęły promować kremację. Według ówczesnych masonów, obrócenie człowieka w proch było równoznaczne z odrzuceniem nieśmiertelności jego duszy. F. Amherdt, *Inhumation ou crémation? Enjeux de l'incinération pour la pastorale des funérailles*, *Lumen Vitae* 64 (2011), nr 1, 13.

nową praktyką jest rozsypywanie prochów w wyznaczonych do tego miejscach, a nawet przechowywanie w mieszkaniach urn z prochami przez rodziny zmarłych. W konsekwencji następuje zerwanie z tradycją chrześcijańską, zanikają cmentarze jako ważne miejsca pamięci i modlitwy za zmarłych. Praktyka taka może doprowadzić do braku szacunku dla zmarłych, potwierdzonego całą historią ludzkości. W połowie XX w. zmieniły się również przepisy prawa kościelnego dotyczące grzebania zmarłych².

Michele Aramini pisze: „Wśród powodów przemawiających za kremacją nie możemy zapominać o dużej mobilności naszego społeczeństwa. Współczesny system ekonomiczny uczynił nas mobilnymi aż do wykorzenienia, a my wracamy do bycia częściowo nomadami. [...] Żyjemy w okresie, w którym ta emigracja jest jeszcze względna i nie przeszkadza nam raz w roku, w dni Świątych i Zmarłych, wracać na «ziemię» w kraju pochodzenia. Ale być może wkracamy w nową erę. Czy to niemożliwe, że pewnego dnia relacje z przodkami będą przeżywane inaczej?»³.

Powstają więc pytania, czy coraz bardziej rozpowszechniająca się praktyka kremacji, a następnie sposób postępowania z prochami zmarłych nie doprowadzą także wśród wiernych do zaniku tradycyjnych cmentarzy, a w rezultacie pamięci i modlitwy za zmarłych, które mają podstawę w wierze w zmartwychwstanie? Czy nie zaniknie szacunek dla ciała ludzkiego, czy nie dojdzie do banalizacji śmierci ludzkiej wobec różnych pomysłów postępowania z prochami ludzkimi i ich pochówku? Czy Kościół poprzez swoje prawodawstwo usiłuje przeciwstawiać się zasygnalizowanym nadużyciom związanym z pochówkiem ciał wiernych. Próba odpowiedzi na te pytania-problemy będzie niniejszy artykuł.

2. POCHÓWEK ZWŁOK W ZIEMI JAKO ZWYCZAJNA I PODSTAWOWA FORMA CHRZEŚCJAŃSKIEGO POGRZEBU

W przeciwieństwie do poglądów starożytnych filozofów, według biblijnej koncepcji człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boże, ciało i dusza tworzą jedność. Ciało człowieka nie jest więzieniem dla duszy, chociaż umiera i ulega rozkładowi, to jednak kiedyś zmartwychwstanie. W perspektywie Wcielenia Syna Bożego ciało człowieka nabiera jeszcze większej wartości i godności. Od dnia włączenia w Chrystusa przez sakrament chrztu człowiek jako osoba cielesno-duchowa, staje się świątynią Ducha Świętego. Dlatego chrześcijanie odnoszą się z szacunkiem do ludzkiego ciała zarówno w czasie ziemskiego życia człowieka, jak i po jego śmierci, zachowując w tym względzie tradycję starotestamentowego Izraela. Wyrazem tego jest ze złości i szacunkiem grzebanie ciała zmarłych w ziemi zarówno przez Żydów, jak i przez chrześcijan. Chociaż w Palestynie znana była kremacja, to jednak Żydzi z wielkim pietyzmem grzebali ciała swoich zmarłych. Szacunek dla ciała wyrażał się ponadto w szybkim jego pogrzebaniu (tego samego dnia). Żydzi nie znali balsamowania ciał zmarłych praktykowanego w Egipcie⁴.

² Por. Cz. Krakowiak, *Katolicki pogrzeb po kremacji*, Teologia i człowiek 12 (2008), 175–176.

³ M. Aramini, *1500 grammi di cenere. Cremazione e fede cristiana*, Milano 2006, 53.

⁴ Por. Cz. Krakowiak, dz.cyt., 176.

Chrześcijanie, podobnie jak Żydzi, mieli wielki szacunek dla ciała ludzkiego. Kościół zakazywał spopielenia ciał zmarłych, opierając się na nauce o nieśmiertelności duszy i o zmartwychwstaniu. Miało to związek również z koncepcją życia i śmierci, także w duchu Bożego Objawienia. W chwili śmierci ustaje zewnętrzna aktywność człowieka. Duch oddala się od ciała, ale zmarły przebywa w szeolu, w królestwie zmarłych, w oczekiwaniu na ponowne powstanie do życia. Stąd śmierć podobna jest do snu, a brak pogrzebu byłby karą. Pogrzeb wyraża także ból żyjących po stracie bliskich. W tradycji chrześcijańskiej śmierć i pogrzeb – składanie ciała do ziemi – nie jest całkowitym unicestwieniem człowieka, ale dopełnieniem życia, które odnajduje swoje pełne znaczenie w śmierci Chrystusa. Chrześcijanin jest jak ziarno, które dopiero wtedy wyda owoc, gdy zostanie zakopane w ziemi. Wierni uważali kremację za pogański i niehumanitarny zwyczaj, gdyż nie wyrażał on szacunku i miłości okazywanych ciału, które ożywiła nieśmiertelna dusza, i które było świątynią Ducha Świętego. W czasie prześladowań znane były odosobnione fakty palenia przez pogan ciał męczenników w przekonaniu, że uniemożliwi to ich zmartwychwstanie. Jednak najważniejszym i zasadniczym argumentem przeciw kremacji było naśladowanie sposobu pogrzebu Jezusa⁵.

Międzynarodowa Komisja Teologiczna przypomina, że „Szybko uformowały się – oczywiście pod wpływem wiary w zmartwychwstanie ciała – chrześcijańskie zwyczaje grzebania zwłok wiernych. Zakłada tę wiarę sposób mówienia, wyrażony w słowach «cmentarz» (greckie *koimeterion*, to znaczy «miejsce snu») lub «złożenie» (łacińskie *depositio*: prawo Chrystusa do odzyskania ciała chrześcijanina w przeciwieństwie do «dawania»). Troskę o zwłoki traktowano jako «obowiązek człowieczeństwa», ale jeśli ci, którzy nie wierzą w zmartwychwstanie ciała, to robią, to o ileż bardziej obowiązuje to tych, «którzy wierzą, że ten obowiązek, który spełnia się odnośnie do zmarłego ciała, które musi zmartwychwstać i pozostać na wieczność, jest także, w pewien sposób, świadectwem tej samej wiary». Przez długi czas było zabronione palenie zwłok, ponieważ z historycznego punktu widzenia widziano je w łączności z mentalnością neoplatońską, która rozumiała przez nie zniszczenie ciała, by w ten sposób dusza całkowicie wyzwoliła się ze swego więzienia”⁶.

Chrześcijanie z wielkim pietyzmem odnosili się do ciała zmarłego. Przed przystąpieniem do pochówku, pierwszym aktem ludzkiego miłosierdzia, dokonywanym wobec zmarłego przez jego rodzinę, było przywrócenie mu jego naturalnej poziomej pozycji, jeśli nie miał jej w chwili śmierci. Natychmiast zamykano mu oczy i usta, obmywano go i perfumowano, owijano w lniane prześcieradło lub białą tunikę, albo w oficjalne ubranie urzędu, który sprawował za życia, kładziono na specjalnym łożu pogrzebowym, a na koniec wywoływano go po imieniu i śpiewano psalmy. Bliscy krewni i przyjaciele byli bezpośrednio odpowiedzialni za „toaletę” zmarłego, jego obnażenie na łożu w kostnicy i przeniesienie zwłok do grobu. Na ogół tą ostat-

⁵ Por. tamże, 177; por. F. Di Molfetta, *Inumazione e cremazione. Tradizione cristiana, ritualità, legislazione*, Rivista Liturgica 93 (2006), 748–749.

⁶ Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Aktualne problemy eschatologii* (1992), w: *Od wiary do teologii. Dokumenty Międzynarodowej Komisji Teologicznej 1969–1996*, nr 6. 4, red. J. Królikowski, Kraków 2000, 303–340.

nią fazą drobiazgowych czynności rytualnych związanych z pochówkiem zajmowała się wyspecjalizowana grupa ludzi – *fossores, pollinctores, vespillones*, którzy dostarczali niezbędnych preparatów i pełnili funkcję nosicieli. *Collegia funeraticia* otrzymywały *ius ad sepulcrum* i zapewniały przestrzeganie podstawowych praw związanych z pochówkiem⁷.

Zgodnie z *Uwagami do Instrukcji Świętego Oficjum z 5 VII 1963 r. w sprawie kremacji zwłok*: „Powód bronienia chowania zwłok w ziemi, polegał i polega na tym, że jest to starodawny chrześcijański zwyczaj o treści religijnej, mianowicie by symbolicznie wyrazić cześć dla uświęconego ciała ludzkiego, wiarę w nieśmiertelność duszy i w zmartwychwstanie ciała. Dlatego Kościół nadal trwa przy chowaniu zwłok w ziemi jako normalnej formie chrześcijańskiego pogrzebu”⁸. Tak zatem Kościół obstaje nadal za wielowiekową tradycją chowania zwłok w ziemi, tym starodawnym chrześcijańskim zwyczajem o treści religijnej, wyrażającym symbolicznie cześć uświęconemu ciału ludzkiemu, wiarę w nieśmiertelność duszy i w zmartwychwstanie ciała. Sam Chrystus, zgodnie ze zwyczajami żydowskimi, został pogrzebany w ziemi. Stąd Kościół trwa i nadal trwa przy chowaniu zwłok w ziemi jako normalnej i podstawowej formie chrześcijańskiego pogrzebu⁹.

Instrukcja *Piam et constantem de cadaverum cremation*, dopuszczająca możliwość kremacji, stanowczo podkreśla, że „należy się starać o to, by przestrzegano zwyczaju grzebania ciał zmarłych wierzących; z tego względu ordynariusze winni dokładać starań [...], aby lud chrześcijański wstrzymywał się od kremacji zwłok i nie odstępował, chyba tylko w wypadku konieczności, od zwyczaju grzebania, stale podtrzymywanego przez Kościół i uświęconego uroczystymi obrzędami”¹⁰. We *Wprowadzeniu do Obrzędów pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* stwierdza się: „Wiadomo, że Kościół wyżej ceni zwyczaj grzebania zwłok, ponieważ sam Chrystus chciał być pogrzebany”¹¹. Prawdę tę przypomina się w *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*: „pobożność chrześcijańska za model pogrzebu wiernego przyjęła zakopanie w ziemi. Przypomina ono z jednej strony ziemię, z której człowiek został wyprowadzony (por. Rdz 2, 6) i do której teraz powraca (por. Rdz 3, 19; Syr 17, 1), a z drugiej przywołuje pogrzeb Jezusa, który jak ziarno pszenicy wrzucone w ziemię, wydaje owoc wielokrotny (por. J 12, 24)”¹².

⁷ F. Di Molfetta, dz.cyt., 749.

⁸ *Uwagi do Instrukcji Świętego Oficjum z 5 VII 1963 r. w sprawie kremacji zwłok*, Wiadomości Diecezjalne Podlaskie 34 (1965), nr 9, 199.

⁹ Por. R. Groń, *Kościół wobec kremacji zwłok ludzkich*, Wrocławski Przegląd Teologiczny 8 (2000), nr 2, 100.

¹⁰ Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii, *Instructio Piam et constantem de cadaverum crematione* (5 lipca 1963), Acta Apostolicae Sedis 56 (1964), 822–823. W artykule nie będzie się sięgać do wcześniejszych interwencji władzy kościelnej odnośnie do kremacji ciał, gdzie także podkreśla się pierwszeństwo pochówku zwłok przed kremacją.

¹¹ *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wydanie drugie uzupełnione*, nr 15, Katowice 2014’ por. Z. Suchecki, *Zagadnienie kremacji w rozwoju historycznym*, Prawo Kanoniczne 36 (1993), nr 1–2, 158.

¹² Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*, (17 dicembre 2001), nr 254, Città del Vaticano 2002, tekst polski: Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003, (odtąd: DPL); por. F. Amherdt, dz.cyt., 15.

Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary, *Ad resurgendum cum Christo* o grzebaniu zmarłych i przechowywaniu prochów w przypadku kremacji stwierdza, że „Idąc za starodawną tradycją chrześcijańską, Kościół usilnie zaleca, by ciała zmarłych chowane były na cmentarzu lub w miejscu świętym. We wspomnieniu śmierci, pogrzebania i zmartwychwstania Pana, tajemnicy w świetle której objawia się chrześcijański sens śmierci, pochówek jest przede wszystkim najbardziej odpowiednią formą wyrażenia wiary i nadziei w zmartwychwstanie ciała. Kościół, który jak Matka towarzyszył chrześcijaninowi podczas jego ziemskiej pielgrzymki, ofiaruje Ojcu, w Chrystusie, dziecko Jego łaski i powierza ziemi jego śmiertelne szczątki w nadziei, że zmartwychwstanie w chwale”¹³.

Przede wszystkim Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹⁴ w kan. 176 § 3 podkreśla zdecydowanie: „Kościół usilnie zaleca zachowanie pobożnego zwyczaju grzebania ciał zmarłych”. Dyscyplina kanoniczna, jak wskazuje przywołany kanon, nadal opowiada się za zachowaniem tradycji pochówku. Do pochówku skłania bowiem symbolika religijna, a także zgodność z tekstami biblijnymi i sama siła długotrwałej tradycji chrześcijańskiej¹⁵. Inhumacja jest więc zwyczajnym, pierwszorzędnym sposobem pochówku ciał wiernych, choć nie jest nakazem, ale „usilnym zaleceniem”¹⁶. „Kościół nadal preferuje pochówek ciał, jako że w ten sposób okazuje się większy szacunek zmarłym; kremacja jednak nie jest zakazana”¹⁷. W związku z tym Gianluca Marchetti zauważa: „Odnośnie do sposobu grzebania ciał, Kodeks w kanonie 1176 §3 potwierdza wyższość inhumacji nad kremacją, chociaż, inaczej niż w przeszłości, ta ostatnia nie jest zabroniona, chyba że została wybrana z powodów sprzecznych z doktryną chrześcijańską. W rzeczywistości, inhumacja ciał nie tylko odzwierciedla bardzo starą tradycję biblijną i chrześcijańską, ale lepiej ukazuje godność ciała i wiarę Kościoła w zmartwychwstanie”¹⁸.

¹³ Congregazione per la Dottrina della Fede, *Istruzione «Ad resurgendum cum Christo» circa la sepoltura dei defunti e la conservazione delle ceneri in caso di cremazione. Testo e commenti* (15 agosto 2016), nr 3, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2018, (odtąd: ARC). *Istruzione «Ad resurgendum cum Christo»* „dotyczy oczywiście wierzących, a jednak zawiera, naszym zdaniem, ukryte zaproszenie także dla władzy cywilnej, aby z większym pietyzmem regulowała delikatną materię, która dotyka moralności publicznej, ale także uczuć wielu ludzi i poczucia obywatelskiego”. G. Salvini, *Nuove indicazioni sulla cremazione*, La Civiltà Cattolica, 167 (2016), 490.

¹⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Acta Apostolicae Sedis 1983, pars II, 1–317; tekst polski *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 (odtąd: KPK).

¹⁵ J. Santos, *Comentario al canon 1176*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. II, wyd. 3, Pamplona 2002, 1693; por. E. Miragoli, *La cremazione del corpi dei defunti (can. 1176 § 3)*, Quaderni di diritto ecclesiale 9 (1996), nr 3, 345–346.

¹⁶ Por M. Huels, *Commentary on canon 1176*, w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, edited by J. Beal. Paulist Press, New York 2000, 1408. Umownie rozróżnia się inhumację i pochówek zwłok, przy czym ta pierwsza rozumiana jest jako pogrzebanie w ziemi, a druga jako umieszczenie w ścianie lub sarkofagu. G. Cioli, *Polvere: Cremazione e dispersione delle ceneri negli orientamenti della Chiesa cattolica*, Bologna 2014, 95.

¹⁷ ARC, nr 4.

¹⁸ *Le esequie ecclesiastiche*, Quaderni di diritto ecclesiale 15 (2002), nr 3, 243–244.

Dyskretne podkreślenie pierwszeństwa inhumacji przed kremacją znajduje się w odpowiedzi Świętej Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego na pytanie o możliwość celebracji pogrzebu w kościele przy urnie. Według Kongregacji: „Nie wydaje się właściwe, aby nad prochami celebrować obrzędy, które odpowiadają czci ciała. Nie chodzi o potępienie kremacji, ale o zachowanie prawdziwości znaku i akcji liturgicznej. W rzeczywistości prochy, które oznaczają i wyrażają zniszczenie ciała ludzkiego, ukrywają «sen» w oczekiwaniu na zmartwychwstanie. Poza tym ciało (a nie prochy) otrzymuje cześć liturgiczną, ponieważ od chrztu stało się świątynią Ducha Świętego”¹⁹. Spopielone ciało nie wyraża tak dobrze jak zwłoki liturgicznego bogactwa pogrzebu, który podkreśla jego paschalny charakter i wiarę w zmartwychwstanie ciała. Potwierdza to Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary, *Ad resurgendum cum Christo*: „W przypadku braku motywacji sprzecznych z doktryną chrześcijańską, Kościół, po odprawieniu uroczystości pogrzebowych, towarzyszy w kremacji przez właściwe wskazówki liturgiczne i duszpasterskie, dokładając szczególnej troski, by unikać wszelkiego rodzaju skandalu czy obojętności religijnej”²⁰.

3. KREMACJA JAKO DOPUSZCZALNY SPOSÓB CHOWANIA CIAŁ WIERNYCH ZMARŁYCH

Intensywny rozwój kremacji przypada na XVIII w. Propagatorzy spopielań z jednej strony kierowali się motywami higieny publicznej, a z drugiej walki z Kościołem. Łoże masońskie przyczyniły się do rozwoju tych myśli filozoficznych, a szczególnie naciskały, aby kremacja została zatwierdzona prawnie, co uczyniono we Francji, Niemczech, Włoszech i Anglii. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.²¹ w kan. 1203 § 1 nakazywał grzebanie ciał wiernych zmarłych i zakazywał kremacji. Polecenie w jakiegokolwiek formie spalenia swojego ciała Kodeks uznawał za niezobowiązujące²². Jedyne bardzo ważne przyczyny mogły usprawiedliwiać odstępstwo od tej zasady, jak np. wojna i/lub zapobieżenie rozprzestrzenieniu się śmiertelnych epidemii. Ci, którzy wyrazili wolę kremacji swoich zwłok, byli pozbawieni chrześcijańskiego pogrzebu²³.

Ważna zmiana w stanowisku Kościoła wobec kremacji nastąpiła po wydaniu przez Święte Oficjum Instrukcji *Piam et constantem de cadaverum crematione* w 1963 r. Według tego dokumentu spalenie ciała nie dotyka duszy człowieka i nie przeszkadza Bożej wszechmocy w jego rekonstrukcji, dlatego nie sprzeciwia się dogmatowi ani wierze chrześcijańskiej. Niemniej, w Instrukcji zaleca się tradycyjne grzebanie ciała, a stosowanie kremacji jedynie w wypadkach konieczności.

¹⁹ Sacra Congregatio pro Sacramentis et Culto Divino, *De celebratoine exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint*, Notitiae 13 (1977), nr 1, 45.

²⁰ ARC, nr 4.

²¹ *Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis, Romae 1917, (odtąd: KPK/17).

²² Kanon 1203 § 2 KPK/17.

²³ Kanon 1240 § 1, nr 5 KPK/17.

Kto zdecydował się na kremację, przez to samo nie może być pozbawiony sakramentów ani publicznych modlitw Kościoła, jeśli nie wynikało to z negacji wiary i nienawiści do Kościoła²⁴.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. w kan. 1176 § 3 podaje zasadę w myśl której, choć Kościół usilnie zaleca zachowanie pobożnego zwyczaju grzebania ciał zmarłych, to jednak nie zabrania kremacji, jeśli nie została wybrana z pobudek przeciwnych nauce chrześcijańskiej²⁵. Tak więc dyscyplina kanoniczna, jak wskazuje przytoczony kanon, nadal opowiada się za zachowaniem tradycji grzebania zwłok (*inhumacja*), ale bez uprzedzeń dopuszcza kremację, chyba że wybiera się ją z powodów sprzecznych z doktryną chrześcijańską. Do pochówku skłania zarówno symbolika religijna, jak i przesłanie tekstów biblijnych oraz sama moc długoletniej tradycji chrześcijańskiej. Kremacja lub spopielenie są obecnie akceptowane przez Kościół bez zastrzeżeń, uchylając w ten sposób poprzednią, przeciwną dyscyplinę. Jej dopuszczenie nie wymaga żadnego szczególnego powodu wyboru i opowiada prawnie dozwolonej i coraz częstszej praktyce, która wynika z przyczyn natury publicznej lub prywatnej, zdrowotnych, ekonomicznych lub innych, które same w sobie nie mają nic wspólnego z religią. Z tego powodu, jeszcze przed KPK z 1983 r., Instrukcja *Piam et constantem de cadaverum crematione* z 1963 r., wprowadziła nową chrześcijańską dyscyplinę akceptowania kremacji, jako realnej opcji, uznając, że nie jest ona ani zła sama w sobie, ani sprzeczna z chrześcijańskim dogmatem, ani przeciwna religii, a także dlatego że ewentualne antyreligijne znaczenie, którego czasami nabierała w poprzednich okresach, praktycznie zanikło. Z tego samego powodu zarówno sakramenty, jak i pochówek kościelny były możliwe dla wiernych, którzy wyrazili chęć kremacji. Wkrótce potem *Ordo Exsequiarum, editio typica* z 1969, stosując nowe przepisy, zatwierdziło w takim przypadku obrzędy pogrzebowe i zezwalało na odprawianie obrzędów pogrzebowych, które zazwyczaj odbywają się w kaplicy cmentarnej nawet w tym samym budynku co kremacja²⁶, która to możliwość została wyłączona w wyżej wymienionej Instrukcji z 1963 r., aby podkreślić preferencję pochówku.

²⁴ Por. Cz. Krakowiak, dz.cyt., 180. Goffredo Boselli, komentując wskazania *Rytuału pogrzebu*, opracowanego przez Konferencję Episkopatu Włoch pisze: „Zasadnicze znaczenie ma fakt, że teksty te (Rytuału JA) nie przypisują praktyce kremacji żadnego szczególnego znaczenia, zwłaszcza teologicznego, a przede wszystkim nie wiążą aktu kremacji z symbolami, obrazami czy spontanicznymi wyobrażeniami związanymi z materialnością zniszczenia ciała zmarłego. Przede wszystkim kremacja nie jest kojarzona z obrazem ognia i symboliką oczyszczenia, które on sprawia”, *Il Rito delle esequie: confessione della fede e umanizzazione della morte*, Rivista liturgica 99 (2012), nr 1, 67.

²⁵ Przepis kan. 1176 § 3, w odróżnieniu od Kodeksu z 1917 r. charakteryzuje się tym, że nie został wyrażony w formie imperatywnej, która nakazywała grzebanie ciał wiernych zmarłych zakazując tym samym ich kremacji. Z. Suhecki, *Zagadnienie kremacji w rozwoju historycznym...*, dz.cyt., 159. Choć Kościół nie poleca kremacji, to jednak daje wiernemu prawo do niej, z wyjątkiem spopielenia z motywów przeciwnych nauce chrześcijańskiej. „Kiedy z uzasadnionych przyczyn dokonuje się wyboru kremacji zwłok...”. ARC, nr 5; por. Z. Suhecki, *La nostra cura per i morti*, Roczniki Nauk Prawnych 18 (2008), nr 2, 210.

²⁶ *Ordo Exsequiarum, editio typica*, Praenotanda, nr 15, Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1969.

W świetle tych racji i oficjalnej interpretacji przyjętej przez Komisję dla rewizji KPK/17, aktualny tekst kodeksowy uchyla poprzednią dyscyplinę przeciw kremacji, jak to było w długiej tradycji kościelnej. KPK/17 wyraźnie jej zakazywał i odmawiał w takim przypadku pogrzebu kościelnego; na to samo zwracały uwagę wcześniejsze dokumenty Stolicy Apostolskiej i wiele innych świadectw chrześcijańskich z pierwszych wieków, w których kremacja była uważana za praktykę antychrześcijańską, a pochówek natomiast za normalną tradycję w Kościele. Kremacja zwłok z powodu wojny, epidemii lub innych przyczyn jest dobrze znana od wieków, chociaż w świecie zachodnim stała się bardziej powszechna od czasów nowożytnych²⁷.

Trzeba dodać, że ustawodawca kodeksowy w kan. 1184 § 1, nr 2 zachował kary przeciwko tym, „którzy wybrali spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej”, pozbawiając ich pogrzebu kościelnego.

W sprawie kremacji *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* stwierdza: „W naszych czasach jednak, ze względu na zmienione warunki przestrzeni i życia, przyjmuje się praktyka kremacji ciała zmarłego. Na ten temat prawodawstwo kościelne wypowiada się następująco: «Tym, którzy wybrali spalenie swoich zwłok, należy udzielić pogrzebu chrześcijańskiego, chyba że na pewno wiadomo, iż podjęli oni tę decyzję z motywów przeciwnych zasadom wiary chrześcijańskiej»²⁸.

Międzynarodowa Komisja Teologiczna przypomina, że „Kościół obecnie nie zabrania palenia zwłok, «byłe nie było wybierane z motywów przeciwnych doktrynie chrześcijańskiej»²⁹. Natomiast Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary, *Ad resurgendum cum Christo* o grzebaniu zmarłych i przechowywaniu prochów w przypadku kremacji przypomina, że „Kościół nadal preferuje pochówek ciał, jako że w ten sposób okazuje się większy szacunek zmarłym; kremacja jednak nie jest zakazana, «chyba że została wybrana z powodów sprzecznych z nauką chrześcijańską»³⁰.

4. MIEJSCE POCHÓWKU CIAŁ I PRZECHOWYWANIA PROCHÓW WIERNYCH ZMARŁYCH

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. przyjmuje jako zasadę, że wierni winni być pochowani na cmentarzu. Według kan. 1240 § 1. „Tam, gdzie to możliwe, Kościół powinien mieć własne cmentarze lub przynajmniej kwatery na cmentarzach świeckich, przeznaczone na grzebanie wiernych zmarłych, należycie pobłogosławione”. Własny cmentarz mogą mieć parafie oraz instytuty zakonne. Inne osoby prawne lub rodziny mogą posiadać szczególnie cmentarz lub grobowiec, który należy pobłogosławić zgodnie z decyzją ordynariusza miejsca³¹. Kanon 1180 § 1 przypomina, że „jeżeli parafia posiada własny cmentarz, na nim powinni być grzebani wierni zmarli,

²⁷ J. Santos, dz.cyt., 1693–1694.

²⁸ DPL, nr 254.

²⁹ Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Aktualne problemy eschatologii...*, dz.cyt., nr 6, 4.

³⁰ ARC, nr 4.

³¹ Por. kan. 1241 KPK.

chyba że inny cmentarz został zgodnie z prawem wybrany przez samego zmarłego lub przez tych, do których należy troska o pogrzeb zmarłego. Każdemu jednak wolno wybrać cmentarz pogrzebani, jeżeli tylko nie zakazuje tego prawo³².

Cmentarzem *sensu largo* nazywamy jakiegokolwiek miejsce przeznaczone do chowania zmarłych, *sensu stricto* zaś – ogrodzony teren wyznaczony według miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Jeśli jednak takiego planu brak – według wytycznych do tego planu, służący do grzebania zwłok i szczątków ludzkich. Cmentarz w znaczeniu kanonicznym to miejsce święte, poświęcone według przepisów liturgicznych przez ordynariusza miejsca lub innego biskupa, któremu to zlecił, a w szczególnych przypadkach nawet przez prezbitera, przeznaczone do chowania zwłok wiernych zmarłych³³.

W kan. 1240 ustawodawca wyróżnia dwie podstawowe kategorie cmentarzy: katolickie i komunalne, czyli świeckie. Prawodawca jednak nie definiuje cmentarza katolickiego, ale określa różne miejsca grzebania wiernych zmarłych w czasach współczesnych. Pierwszym z nich jest cmentarz kościelny w ścisłym znaczeniu, którym jest określony teren, będący własnością Kościoła, przeznaczony przez władzę kościelną na grzebanie wiernych zmarłych, zgodnie z prawem liturgicznym w drodze poświęcenia lub błogosławieństwa³⁴.

Wśród cmentarzy katolickich należy wyróżnić: a) cmentarz katolicki, będący własnością Kościoła, który może być przeznaczony na grzebanie zmarłych wiernych na sposób stały przez poświęcenie; b) część cmentarza komunalnego, czyli teren niebędący własnością Kościoła, który jest zarezerwowany dla wiernych zmarłych i który powinien być należycie pobłogosławiony³⁵. Jest to więc miejsce święte, które nie może być poświęcone, lecz pobłogosławione³⁶.

Zgodnie z postanowieniem kan. 1240 § 2, w sytuacji, w której Kościół nie ma własnego cmentarza ani części wydzielonej dla katolików na cmentarzu komunalnym, przeznaczonej liturgicznie przez pobłogosławienie, należy grzebać wiernych na cmentarzu komunalnym na części niepoświęconej, ale każdy grób poświęcić indywidualnie. Przyczyny zaistnienia takiego stanu rzeczy mogą być różne, np. brak odpowiedniego terenu na urządzenie cmentarza katolickiego, brak funduszy na zakup nowego terenu lub poważne trudności ze strony władz państwowych³⁷.

W kan. 1241 ustawodawca, biorąc pod uwagę właścicieli cmentarza i bliższe przeznaczenie miejsca pochówku, wyróżnia następujące rodzaje cmentarzy katolickich: 1) cmentarze parafialne, których właścicielem jest parafia, są w zasadzie przeznaczone do chowania wiernych danej parafii; mogą też być cmentarze

³² Kanon 1180 KPK.

³³ J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych, prawnych i kanonicznych*, Rocznik Historyczno-Archiwalny 13 (1999), 3. Termin cmentarz pochodzi od greckiego *koimetérion*, co oznacza *dormitorium*. „Pierwsi chrześcijanie przejęli ten termin z języka potocznego na oznaczenie miejsca pochówku ochrzczonych”. M. Aramini, dz.cyt., 62.

³⁴ Por. kan. 1205 KPK/17.

³⁵ Kanon 1240 § 1 KPK.

³⁶ Por. kan. 1205–1213 KPK.

³⁷ Por. J. Krukowski, *Komentarz do kan. 1205–1253*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III, 2, Ks. IV, *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań 2011, 458.

międzyparafialne, czyli wspólne dla wiernych kilku parafii, np. znajdujących się na terenie całego miasta; 2) cmentarze zakonne, których właścicielem jest określony instytut zakonny lub dom zakonny, które w zasadzie służą do chowania członków instytutu lub jego dobroczyńców; 3) cmentarze specjalne, przeznaczone dla określonej grupy wiernych, zwłaszcza członków osoby prawnej (np. dla członków kapituły katedralnej, bractwa lub stowarzyszenia kościelnego); 4) grobowce rodzinne, przeznaczone tylko dla członków określonej rodziny.

Decyzje w sprawie erygowania specjalnego cmentarza lub grobowca rodzinnego i pobłogosławienia go ustawodawca pozostawia miejscowemu ordynariuszowi³⁸. Tylko w stosunku do cmentarzy zakonnych, należących do instytutu zakonnego na prawie papieskim, kompetentny jest ordynariusz personalny – wyższy przełożony danego instytutu³⁹; a w wypadku cmentarzy należących do innych instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego kompetencje należą do ordynariusza miejscowego⁴⁰.

Niektórzy wierni mogą być pochowani w kościołach (w tym w kryptach, kościołach podziemnych i przedsionkach), czyli budowłach świętych przeznaczonych dla kultu Bożego, do których wierni mają prawo wstępu w celu wykonywania w nich kultu, zwłaszcza publicznego⁴¹. Chodzi tu o Biskupa Rzymskiego, kardynałów lub biskupów diecezjalnych, również emerytowanych, którzy powinni być chowani we własnym kościele⁴². Na mocy zwyczaju mogą być pochowani członkowie rodzin królewskich i osoby, które mają wcześniej (przed promulgacją KPK) wybudowany grobowiec w kościele⁴³. Z pochówku w kościołach wyłączeni są biskupi pomocniczy i inni biskupi tytułarni oraz wszystkie inne osoby⁴⁴. Dlatego też ani oratoria⁴⁵, ani kaplice prywatne⁴⁶ nie podlegają ograniczeniom narzuconym przez kan. 1242, ale podlegają im wszystkie rodzaje kościołów: parafialne, rektorskie, sanktuaria itp. Jeśli chodzi o pochówek, należy przez to rozumieć – jak orzekła Święta Kongregacja

³⁸ Kanon 1241 § 2 KPK.

³⁹ Kanon 1207 KPK.

⁴⁰ J. Krukowski, dz.cyt., 459.

⁴¹ Kanon 1214.KPK.

⁴² Kanon 1242 KPK.

⁴³ KPK1983 nie umieszcza członków rodzin królewskich na liście osób podlegających zwolnieniu z zakazu pochówku w kościele, jak czynił to kan. 1205 CIC/17. Oznacza to, że utracili oni prawo, które zostało im wcześniej przyznane. W takich przypadkach mogą istnieć przywileje lub prawa nabyte, które, jeśli są używane i nie zostały odwołane, pozostają nienaruszone, chyba że KPK wyraźnie stanowi inaczej (por. kan. 4 KPK). R. Schunck, *Comentario al canon 1242*, w: *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. II, wyd. 3, Pamplona 2002, 1883.

⁴⁴ Kanon 1214 KPK; por. M. Huels, *Commentary on canon 1242*, w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York 2000, 1441.

⁴⁵ Kanon 1223 KPK. „W aktualnej dyscyplinie kanonicznej oratoria i kaplice prywatne mogą jednak w swojej przestrzeni mieścić kolumbaria, ponieważ wiele panteonów lub grobowców rodzinnych jest budowanych jako kaplice prywatne (kan. 1226)”. Comision Episcopal Española, *Un Dios de vivos. Instrucción pastoral sobre la fe en la resurrección, la esperanza cristiana ante la muerte y la celebración de las exequias*, Apéndice: *Orientaciones sobre los columbarios II*, nr 4, Madrid 2021.

⁴⁶ Kan. 1226 KPK.

Soboru – zarówno pochówek całych zwłok, jak i pochówek kości, prochów lub części zwłok⁴⁷. Wierni zmarli winni więc być pochowani zarówno w trumnie, jak i w urnie na wymienionych wyżej cmentarzach i innych prawnie przeznaczonych miejscach⁴⁸.

Mimo jasnych przepisów kościelnych, zgodnie z którymi „kiedy z uzasadnionych przyczyn dokonuje się wyboru kremacji zwłok, prochy zmarłego muszą być przechowywane z zasady w miejscu świętym, czyli na cmentarzu, lub jeśli trzeba w kościele albo na terenie przeznaczonym na ten cel przez odpowiednie władze kościelne”⁴⁹, w dzisiejszym zlaicyzowanym świecie, nierzadko zdarzają się przypadki niewłaściwego, czy wręcz urągającego godności chrześcijanina i wierze katolickiej przechowywania prochów w przypadku kremacji. Praktykuje się rozsypywania prochów w wyznaczonych do tego miejscach („ogrodach pamięci”), nad kraterem wulkanu, w lesie, w morzu, jeziorach i ogólnie dostępnych rzekach, przerabianie prochów ludzkich na biżuterię, czy materiały budowlane, nawet przechowywanie urn z prochami przez rodziny zmarłych w mieszkaniach⁵⁰. Biskupi hiszpańscy piszą, że „Praktyki, które do niedawna były uważane za obce tradycji chrześcijańskiej, takie jak kremacja, stały się powszechne. Sposoby pozbywania się prochów lub ich przechowywania są niekiedy tak niezwykle, że nie zawsze da się je pogodzić z szacunkiem należnym ciału zmarłego, wezwanemu do zmartwychwstania z Chrystusem”⁵¹.

19 kwietnia 2001 r. została opublikowana ustawa regulująca praktykę kremacji i rozsypywania prochów we Włoszech⁵². Według tej ustawy: „Rozsypanie prochów ze zwłok, na które zezwolił urzędnik stanu cywilnego na podstawie wyraźnej woli zmarłego, nie stanowi przestępstwa. Rozrzucenie prochów bez zezwolenia urzędnika stanu cywilnego lub w sposób inny niż wskazany przez zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności od dwóch miesięcy do jednego roku i grzywnie od pięciu milionów do dwudziestu pięciu milionów lirów”⁵³. „Rozsypanie prochów jest dozwolone, zgodnie z życzeniem zmarłego, tylko w miejscach specjalnie do tego przeznaczonych na cmentarzach lub w naturze lub na terenach prywatnych; rozsypywanie na terenach prywatnych musi odbywać się na otwartej przestrzeni

⁴⁷ Sacra Congregatio Concilii, *Responsa ad proposita dubia* (10 Decembris 1927), Acta Apostolicae Sedis 20 (1928), 263. R. Schunck, *Comentario al canon 1242...*, dz.cyt., 1883.

⁴⁸ Por. Kanonicznie kolumbaria, w których składa się prochy po kremacji są utożsamiane z cmentarzami, dlatego należy do nich stosować kanony Kodeksu prawa kanonicznego zawierające przepisy dotyczące cmentarzy (kan. 1240–1243), a także ogólne dotyczące wszystkich miejsc sakralnych (kan. 1205–1213) oraz pochówków, czyli zakaz grzebania w kościołach (kan. 1242) i pod ołtarzem (kan. 1239 § 2). Comision Episcopal Española, *Un Dios de vivos*. Apéndice: *Orientaciones sobre los columbarios* II, nr 2.

⁴⁹ ARC, nr 5.

⁵⁰ Por. ARC, nr 6–7; *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, rozpatrując obrzęd pochówku i zajmując się kwestią kremacji, nie podejmuje problemu rozsypywania prochów, a w odniesieniu do ich prywatnego przechowywania stwierdza, że prochy powinny być pogrzebane w miejscu świętym. DPL, nr 254.

⁵¹ Comision Episcopal Española, *Un Dios de vivos*, nr 8.

⁵² *Disposizioni in materia di cremazione e dispersione delle ceneri*, Gazzetta Ufficiale nr 91 del 19 aprile 2001, 26–27.

⁵³ *Disposizioni in materia di cremazione e dispersione delle ceneri*, art. 2, nr 1.

i za zgodą właścicieli i w żadnym wypadku nie może stanowić działalności zarobkowej; rozsypanie prochów jest w każdym przypadku zabronione w ośrodkach zamieszkałych; rozrzucanie w morzu, jeziorach i rzekach jest dozwolone na obszarach wolnych od jednostek pływających i budowli”⁵⁴. Przytoczone dyspozycje ustawy włoskiego parlamentu stanowią usankcjonowanie prawne praktyki rozsypania prochów ludzkich.

Jest więc zrozumiałe, że wskutek ukazanych praktyk zainteresowała Kongregacja Nauki Wiary Instrukcją *Ad resurgendum cum Christo* z 2016 r. W kanonicznym systemie prawnym instrukcja jest to, technicznie rzecz biorąc, akt administracyjny o charakterze ogólnym, wydawany, w granicach swoich kompetencji, przez tych, którzy w Kościele mają władzę wykonawczą. Jej celem jest wyjaśnienie przepisów i ustalenie ich stosowania, a skierowana jest do tych, których zadaniem jest czuwanie nad wykonywaniem przepisów, zobowiązując ich do tego (w tym przypadku przede wszystkim do różnych ordynariuszy, proboszczów i wikariuszy, ale ostatecznie do wszystkich kapłanów i diakonów). Instrukcja sama w sobie nie stanowi odstępstwa od przepisów prawa⁵⁵. Oznacza to, że w naszym przypadku Instrukcja potwierdza jedynie to, co zostało ustanowione w kan. 1176 § 3; 1184 § 1, 20 KPK; 1205 i w kan. 876 § 3; 868⁵⁶, „w celu potwierdzenia przyczyn doktrynalnych i duszpasterskich, dla których preferuje się pochówek ciał, oraz wydania norm dotyczących przechowywania prochów w przypadku kremacji”. Z powodów doktrynalnych jest to dokument właśnie Kongregacji Nauki Wiary. W związku z tym, konkretnie rzecz ujmując, poruszane są w niej dwie główne kwestie: 1) preferencje dotyczące pochówku ciał (inhumacja lub pochówek); 2) zachowanie prochów w przypadku kremacji. Jak widać, nie ma mowy o kwestii dotyczącego kremacji jako takiej⁵⁷.

Autorzy Instrukcji *Ad resurgendum cum Christo* stwierdzają, że z powodu przyczyn doktrynalnych „przechowywanie prochów w miejscu zamieszkania nie jest dozwolone. Jedynie w przypadku ważnych i wyjątkowych okoliczności, zależnych od uwarunkowań kulturalnych o charakterze lokalnym, Ordynariusz, w porozumieniu z Konferencją Episkopatu lub Synodem Biskupów Kościołów Wschodnich, może udzielić zezwolenia na przechowywanie prochów w miejscu zamieszkania. Prochy jednak nie mogą być rozdzielane między poszczególne ogniska rodzinne i zawsze należy zapewniać im szacunek oraz odpowiednie warunki przechowywania”⁵⁸. Także „Aby uniknąć wszelkiego rodzaju dwuznaczności o charakterze panteistycznym, naturalistycznym czy nihilistycznym, nie należy zezwalać na rozrzucanie prochów w powietrzu, na ziemi lub w wodzie albo w inny sposób, ani też przerabianie kremowanych prochów na pamiątki, biżuterię czy inne przedmioty,

⁵⁴ *Disposizioni in materia di cremazione e dispersione delle ceneri*, art. 3, nr 4 c.

⁵⁵ Kanon 34 §§ 1–2 KPK.

⁵⁶ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1990 oraz *Acta Apostolicae Sedis* 82 (1990), 1033–1363, tłumaczenie polskie: Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, Lublin 2002, (odtąd: CCEO).

⁵⁷ B. Esposito, *La vigente disciplina della Chiesa Cattolica riguardo la sepoltura, cremazione e destinazione delle ceneri dei defunti: l'Istruzione "Ad resurgendum cum Christo"*, *Ius Ecclesiae* 29 (2017), nr 1, 182–183.

⁵⁸ ARC, nr 6.

pamiętając, że w stosunku do tego typu postępowania nie można brać pod uwagę przyczyn higienicznych, społecznych czy ekonomicznych, które mogą prowadzić do wyboru kremacji⁵⁹.

Redaktorzy przypominają, że „W przypadku, gdy zmarły notorycznie żądał kremacji i rozrzucenia własnych prochów w naturze z powodów sprzecznych z wiarą chrześcijańską, należy, zgodnie z prawem, odmówić przeprowadzenia uroczystości pogrzebowych⁶⁰”.

Konferencja Episkopatu Polski w *Liście pasterskim o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)* z 13 lutego 2011 r. stwierdza, że „Kościół stanowczo sprzeciwia się praktyce rozrzucania prochów ludzkich w tzw. miejscach pamięci, na morzu, w górach lub w innych miejscach. Zarówno ciało, jak i prochy człowieka zawsze należy składać do grobu, w specjalnym kolumbarium lub w kaplicy na cmentarzu. Każde takie miejsce pochówku wyraża wiarę chrześcijanina w ostateczne zmartwychwstanie⁶¹”.

Konferencja Episkopatu Francji przypomina, że „nie przewidziano w ogóle rytualnego towarzyszenia przy rozsypaniu prochów⁶²”. Rzeczona Konferencja w dokumencie *Pastorale des funérailles: points de repère* pisze: „W rzeczywistości wzrost liczby kremacji rodzi pytania o koncepcję osoby ludzkiej i o stosunek do ciała, które taka praktyka implikuje. Czy nie ma tendencji do traktowania ciała ludzkiego jako przedmiotu, którego należy się pozbyć w sposób czysty i bez śladu, do sprowadzania osoby do rzeczy, do zaciemniania jej tożsamości, jako ożywionej i duchowej istoty cielesnej? Szybkie pozbycie się ciała poprzez sztuczne sprowadzenie go do prochu nie pomaga tym, którzy przeżyli, wejść w powolny proces żałoby. Ponadto, gdy prochy zostaną rozsypane, nie ma już możliwości odwiedzenia grobu. Ogród pamięci z pewnością pozwala na medytację. Rozsypanie prochów nie ułatwia jednak przeżywania żałoby, ponieważ do przeżycia tego czasu prawie zawsze potrzebne są czułe punkty oparcia. Powszechna praktyka kremacji doprowadziłaby w dłuższej perspektywie do wyparcia cmentarza jako miejsca pamięci społecznej i jednego z niezbędnych obrazów sukcesji pokoleń⁶³”.

Konferencja Biskupów Katolickich Stanów Zjednoczonych ogranicza się jedynie do zaznaczenia, że „zwyczaj rozrzucania skremowanych szczątków na morzu, w powietrzu lub na lądzie, czy też przechowywania ich w domu krewnego lub przyjaciela zmarłego nie należy do przepisów o szacunku dla prochów ludzkich wymaganego przez Kościół⁶⁴”.

⁵⁹ ARC, nr 7.

⁶⁰ ARC, nr 8. kan. 1184 KPK; kan. 876 § 3 CCEO.

⁶¹ Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski Episkopatu Polski o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)* (13 lutego 2011), nr 4 D, <http://episkopat.pl/list-pasterski-episkopatu-polski-o-szacunku-dla-ciala-zmarlego-i-obrzedach-pogrzebu-w-przypadku-kremacji/> (dotęp: 27.12.2021).

⁶² Conference des Evêques de France – Commission épiscopale de liturgie et de pastorale sacramentelle, *Pastorale des funérailles: points de repère*, Paris 2003, 32.

⁶³ Tamże, 9–10.

⁶⁴ United States Conference of Catholic Bishops. Committee on the liturgy, *Reflections on the body, Cremation and Catholic Funeral Rites*, Washington 2004, 7.

Konferencja Biskupów Włoch zdecydowanie zareagowała na prawne usankcjonowanie niezgodne z nauką wiary przechowywanie prochów ludzkich, kiedy stanowi: „...korzystanie z możliwości rozsypania prochów, przechowywania urny w innym miejscu niż cmentarz lub podobnych praktyk, jest powszechnie uważane za znak wyboru dokonanego z powodów sprzecznych z wiarą chrześcijańską i dlatego pociąga za sobą pozbawienie kościelnych posług pogrzebowych (kan. 1184 § 1, nr 2)”⁶⁵.

Innym razem biskupi włoscy przypominają, że „Praktyka rozsypywania prochów na łonie natury lub przechowywania ich w miejscach innych niż cmentarze, np. w domach prywatnych, rodzi wiele pytań i wątpliwości. Kościół ma wiele powodów, aby sprzeciwiać się takim wyborom, które mogą sugerować koncepcje panteistyczne lub naturalistyczne. Zwłaszcza w przypadku rozsypywania prochów lub anonimowych pochówków uniemożliwia to wyrażenie osobistego i wspólnotowego żalu w odniesieniu do konkretnego miejsca. Utrudnia też pamięć o zmarłych, przedwcześnie ich wygaszając. Dla kolejnych pokoleń życie ich poprzedników znika bez śladu”⁶⁶. Jak widać włoski *Rytuał pogrzebu* ze względów duszpasterskich nie uwzględnił jednak dyscyplinarnego wskazania dokumentu *Proclamiamo la tua Risurrezione. Sussidio pastorale in occasione della celebratone delle esequie*, który pozbawia celebracji religijnej tych, którzy zarządzili, iż ich prochy zostaną rozsypane w innym miejscu niż cmentarz. Biskupi wychodzą z założenia, że zamiast zakazów, należy motywować wiernych do konieczności szacunku dla prochów zmarłych⁶⁷.

Konferencja Episkopatu Hiszpanii akcentuje: „Jeśli rodzina zdecyduje się na kremację, nie powinno się tego robić wbrew woli zmarłego, a także należy unikać wszelkich znaków, obrzędów czy sposobów przechowywania prochów, które mogłyby zostać zinterpretowane jako wyraz niechrześcijańskiego spojrzenia na śmierć i nadzieję na życie wieczne. Na przykład, wybierając kremację, aby wyrazić, że śmierć jest ostatecznym unicestwieniem osoby, lub rozsypując prochy w dowolnym miejscu w naturze, ponieważ uważa się, że śmierć jest momentem połączenia z matką naturą, lub odnosząc kremację do reinkarnacji, lub rozdzielając prochy, aby służyły jako zwykła pamiątka po zmarłym. Praktyki te, choć nie są zamierzone przez tych, którzy je stosują, aby świadomie zaprzeczać wierze katolickiej lub ją obrażać, są przejawem słabo uformowanej wiary. Dlatego Kościół naucza, że «prochy zmarłego powinny być z reguły przechowywane w miejscu świętym, tzn. na cmentarzu lub, jeśli to zasadne, w kościele lub w miejscu specjalnie przeznaczonym do tego celu przez kompetentną władzę kościelną»⁶⁸.

Należy na koniec powtórzyć za Konferencją Biskupów Włoch, że „[...] korzystanie z możliwości rozsypania prochów, przechowywania urny w innym miejscu niż cmentarz lub podobnych praktyk, jest powszechnie uważane za znak wyboru

⁶⁵ Conferenza Episcopale Italiana, Commissione Episcopale per la Liturgia, *Proclamiamo la tua Risurrezione. Sussidio pastorale in occasione della celebratone delle esequie*, Roma, 2007, 117.

⁶⁶ Conferenza Episcopale Italiana, *Rito delle esequie*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2011, nr 165.

⁶⁷ Por. B. Esposito, *La vigente disciplina della Chiesa Cattolica riguardo la sepoltura...*, dz.cyt., 182.

⁶⁸ Comision Episcopal Española, *Un Dios de vivos*, nr 40.

dokonanego z powodów sprzecznych z wiarą chrześcijańską i dlatego pociąga za sobą pozbawienie kościelnych posług pogrzebowych (kan. 1184 § 1, nr 2)⁶⁹. Taką interpretację kan. 1184 § 1, nr 2 potwierdza Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary, *Ad resurgendum cum Christo*, gdzie przypomina się, że „W przypadku gdy zmarły notorycznie żądał kremacji i rozrzucenia własnych prochów w naturze z powodów sprzecznych z wiarą chrześcijańską, należy, zgodnie z prawem, odmówić przeprowadzenia uroczystości pogrzebowych”⁷⁰.

Trzeba jednak dodać, że tylko w przypadku wyraźnego i publicznego życzenia zmarłego (a nie samego w sobie, na przykład ze strony członków jego rodziny), aby poddać się kremacji i z powodów antychrześcijańskich rozsypać jego prochy w naturze, istnieje moralny i prawny obowiązek odmowy pogrzebu przez właściwych pasterzy i nie należy tego postrzegać jako gestu negatywnego lub karnego, lecz jedynie jako uznanie życzeń zmarłego, które w rzeczywistości są sprzeczne z celebracją pogrzebu kościelnego i pozbawiają ją sensu⁷¹.

5. WNIOSKI

1. Mimo szerokiego rozpowszechniania się kremacji w dużej liczbie krajów Kościół z przyczyn doktrynalnych i duszpasterskich preferuje nadal pochówek ciał. Należy o tym pouczać wiernych w katechezie i przepowiadaniu kościelnym.

2. Należy domagać się, aby ludzkie ciała były pochowane na cmentarzach, w kościołach czy na terenach do tego przystosowanych.

3. Tam, gdzie raczej typu higienicznego, ekonomicznego lub społecznego prowadzą do wyboru kremacji, Kościół nie dostrzega przyczyn doktrynalnych, by zakazać takiej praktyki, gdyż spopielenie ciała nie dotyka duszy i nie uniemożliwia boskiej wszechmocy wskrzeszenia ciała, a więc nie zawiera obiektywnego zaprzeczenia doktryny chrześcijańskiej na temat nieśmiertelności duszy i zmartwychwstania ciała.

4. Kościół nadal preferuje pochówek ciał, jako że w ten sposób okazuje się większy szacunek zmarłym, jednak nie zakazuje kremacji, „chyba że została wybrana z powodów sprzecznych z nauką chrześcijańską”. Przed pogrzebem w przypadku kremacji, należy upewnić się o motywach żądania kremacji przez zmarłego.

5. Kiedy z uzasadnionych przyczyn dokonuje się wyboru kremacji zwłok, prochy zmarłego muszą być przechowywane z zasady w miejscu świętym, czyli na cmentarzu, lub jeśli trzeba w kościele albo na terenie przeznaczonym na ten cel przez odpowiednie władze kościelne.

6. Aby uniknąć wszelkiego rodzaju dwuznaczności o charakterze panteistycznym, naturalistycznym czy nihilistycznym, nie należy zezwalać na rozrzucanie prochów w powietrzu, na ziemi lub w wodzie albo w inny sposób, ani też przerabianie

⁶⁹ Conferenza Episcopale Italiana, Commissione Episcopale per la Liturgia, *Proclamiamo la tua Risurrezione. Sussidio pastorale in occasione della celebrazione delle esequie* ..., dz.cyt., 117.

⁷⁰ ARC, nr 8.

⁷¹ Por. B. Esposito, *La vigente disciplina della Chiesa Cattolica riguardo la sepoltura*..., dz.cyt., 184.

kremowanych prochów na pamiątki, biżuterię czy inne przedmioty. Tego typu praktyk nie usprawiedliwiają przyczyny higieniczne, społeczne czy ekonomiczne, które mogą prowadzić do wyboru kremacji.

7. Należy zgodnie z kan. 1184 § 1, nr 2 w przypadku skorzystania z możliwości rozsypania prochów, przechowywania urny w innym miejscu niż cmentarz lub podobnych praktyk pozbawić wiernego pogrzebu kościelnego, gdyż świadome skorzystanie z wymienionych sposobów pozbycia się prochów ludzkich jest powszechnie uważane za znak wyboru kremacji dokonanego z powodów sprzecznych z wiarą chrześcijańską.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis, Romae 1917.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1990 oraz Acta Apostolicae Sedis 82 (1990), 1033–1363, tłumaczenie polskie: Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, Lublin 2002.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Acta Apostolicae Sedis 1983, pars II, 1–317; tekst polski *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Comision Episcopal Española, *Un Dios de vivos. Instrucción pastoral sobre la fe en la resurrección, la esperanza cristiana ante la muerte y la celebración de las exequias*, Madrid 2021.
- Conference des Evêques de France – Commission épiscopale de liturgie et de pastorale sacramentelle, *Pastorale des funérailles: points de repère*, Paris 2003.
- Conferenza Episcopale Italiana, Commissione Episcopale per la Liturgia, *Proclamiamo la tua Risurrezione. Sussidio pastorale in occasione della celebrazione delle esequie*, Roma, 2007.
- Conferenza Episcopale Italiana, *Rito delle esequie*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2011.
- Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*, (17 dicembre 2001), Città del Vaticano 2002, tekst polski: Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003.
- Congregazione per la Dottrina della Fede, *Istruzione „Ad resurgendum cum Christo” circa la sepoltura dei defunti e la conservazione delle ceneri in caso di cremazione. Testo e commenti* (15 agosto 2016), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2018.
- Disposizioni in materia di cremazione e dispersione delle ceneri*, Gazzetta Ufficiale, nr 91, del 19 aprile 2001, 26–27.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Aktualne problemy eschatologii* (1992), w: *Od wiary do teologii. Dokumenty Międzynarodowej Komisji Teologicznej 1969–1996*, red. J. Królikowski, Kraków 2000, 303–340.
- Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wydanie drugie uzupełnione*, Katowice 2014. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski Episkopatu Polski o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)* (13 lutego 2011), <http://episkopat.pl/list-pasterski-episkopatu-polski-o-szacunku-dla-ciala-zmarlego-i-obrzedach-pogrzebu-w-przypadku-kremacji/> (dostęp: 27.12.2021).
- Ordo Exsequiarum, editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.
- Sacra Congregatio pro Sacramentis et Cultu Divino, *De celebratoine exsequiarum pro iis, qui pro-prii cadaveris cremationem elegerint*, Notitiae 13 (1977), nr 1, 45.

- Sacra Congregatio Concilii, *Responsa ad proposita dubia* (10 Decembris 1927), Acta Apostolicae Sedis 20 (1928), 261–264.
- Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii, *Instructio Piam et constantem de cadaverum crematione* (5 iulii 1963), Acta Apostolicae Sedis 56 (1964), 822–823.
- United States Conference of Catholic Bishops. Committee on the liturgy, *Reflections on the body, Cremation and Catholic Funeral Rites*, Washington 2004.
- Uwagi do Instrukcji Świętego Oficjum z 5 VII 1963 r. w sprawie kremacji zwłok, Wiadomości Diecezjalne Podlaskie 34 (1965), nr 9, 199–200.

Literatura

- Amherdt F., *Inhumation ou crémation? Enjeux de l'incinération pour la pastorale des funérailles*, *Lumen Vitae* 64 (2011), nr 1, 5–31.
- Aramini M., *1500 grammi di cenere. Cremazione e fede cristiana*, Milano 2006.
- Boselli G., *Il Rito delle esequie: confessione della fede e umanizzazione della morte*, *Rivista liturgica* 99 (2012), nr 1, 44–70.
- Cioli G., *Polvere. Cremazione e dispersione delle ceneri negli orientamenti della Chiesa cattolica*, Bologna 2014.
- Di Molfetta F., *Inumazione e cremazione. Tradizione cristiana, ritualità, legislazione*, *Rivista Liturgica* 93 (2006), 747–753.
- Dziobek-Romański J., *Cmentarze – zarys regulacji historycznych, prawnych i kanonicznych*, *Rocznik Historyczno-Archiwalny* 13 (1999), 3–32.
- Esposito B., *La vigente disciplina della Chiesa Cattolica riguardo la sepoltura, cremazione e destinazione delle ceneri dei defunti: l'Istruzione "Ad resurgendum cum Christo"*, *Ius Ecclesiae* 29 (2017), nr 1, 175–190.
- Groń R., *Kościół wobec kremacji zwłok ludzkich*, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 8 (2000), nr 2, 99–114.
- Huels M., *Commentary on canon 1176*, w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, edited by J. Beal. Paulist Press, New York 2000, 1408.
- Huels M., *Commentary on canon 1242*, w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, edited by J. Beal. Paulist Press, New York 2000, 1441.
- Krakowiak Cz., *Katolicki pogrzeb po kremacji*, *Teologia i Człowiek* 12 (2008), 175–189.
- Krukowski, J. *Komentarz do kan. 1205–1253*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III, 2, Ks. IV, *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań 2011, 428–476.
- Marchetti G., *Le esequie ecclesiastiche*, *Quaderni di diritto ecclesiale* 15 (2002), nr 3, 228–252.
- Miragoli E., *La cremazione del corpi dei defunti (can. 1176 § 3)*, *Quaderni di diritto ecclesiale* 9 (1996), nr 3, 337–356.
- Salvini G., *Nuove indicazioni sulla cremazione*, *La Civiltà Cattolica*, 167 (2016), 486–491.
- Santos J., *Comentario al canon 1176*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. II, wyd. 3, Pamplona 2002, 1691–1694.
- Schunck R., *Comentario al canon 1242*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. II, wyd. 3, Pamplona 2002, 1882–1884.
- Sucheckí Z., *La nostra cura per i morti*, *Roczniki Nauk Prawnych* 18 (2008), nr 2, 175–236.
- Sucheckí Z., *Zagadnienie kremacji w rozwoju historycznym*, *Prawo Kanoniczne* 36 (1993), nr 1–2, 145–159.

**BURIAL OF BODIES AND KEEPING THE ASHES
OF THE FAITHFUL DEPARTED
THE CANONICAL-LITURGICAL ASPEKT**

Summary

The purpose of this paper is to present the problem of the burial of bodies and the storage of ashes of the faithful departed in the canonical-liturgical aspect. The Church demands respect for human bodies and ashes. The first part of the article presents the burial of corpses in the ground as an ordinary and basic form of Christian burial. The second part presents the problem of cremation as an acceptable way of burying the bodies of the faithful departed, while the second part discusses the question of the place of burial of the bodies and storing the ashes of the faithful departed.

Key words: body, cremation, burial, ashes, cemetery

Nota o Autorze

Ksiądz **Jerzy ADAMCZYK** – dr hab. prawa kanonicznego; wykładowca WSD w Radomiu; zainteresowania naukowe: prawo o posłudze nauczania i uświęcania, prawo małżeńskie i ustój hierarchiczny Kościoła. ORCID ID: 0000-0003-1415-7378
Kontakt e-mail: ksjerzyad@wp.pl